

Marija Kmet:

Konec učitelja Možeta.

I.

V mestu je bilo tiho in svečano. Snežinke so padale in človeku je bilo, kakor da bi moral nehati dihati, le da bi poslušal utrip teh nežnih, lahnih zvezdic. Luči so se svetlikale v motni belini, trepetale so v naročju snežink. Cene Može je hodil po peronu širokega kolodvora. Poslovil se je bil od svojih otrok, nakupil in opravil je bil vse potrebno in čakal je na vlak, da se popelje spet domov.

Kmalu je bil v vagonu in neka tiha, mehka, božajoča radost je bila v njem in svet mir ga je obdajal. Tako mladega se je čutil; nič več ni bilo v njem one znane učiteljske bolezni, ki zbada v prsih, izpočetka narahlo, potem vedno močnejše, dokler ne umrje človek na jetiki. In Cene Može je imel v sebi to bolezen; kaj bi je ne imel, saj je hodil redno v vrsti stanovskih tovarišev, saj je moral pretrpeti tudi on vsa tista pomanjkanja in vso tisto trnjevo pot. Že sedem let je bolehal. Zadnje leto je bil posebno slab, tako da je časih začutil v najbližji bližini diha smrti. — Časih se je bal smrti, časih pa je bil popolnoma ravnodušno pripravljen nanjo, tako da si je pripravil star naslanjač, molitveno knjigo in rdečo svečo, blagoslovljeno na Višarjih. „Kar sedel bom“, je večkrat dejal ženi, „nič sitnosti ne boste imeli z menoj. Bom že čutil, kdaj bo konec, sam bom opravil vse. Vaša naloga bo le, da me boste dobro zagrebli, da me ne bo zeblo tam zunaj . . .“ Tako je večkrat govoril in prav nič mu ni bilo smešno vse to in mislil je, da bo v resnici tako in ne drugače. — Žena se mu je smejala in dejala; „Kaj govoriš? Misliš li, da boš tudi takrat tako trden in pri zavesti, da boš sam sedel in si sam prižgal svečo in molil za svojo dušo? Čudno, toliko si že izkusil, pa še tako misliš.“ — Časih ga je skrbelo, kaj bo z otroki. Devet jih je bilo, in še nobeden ni jedel svojega kruha — kako bo, kaj bo? — Navadno je poplaknil skrbi z vinom in zapel pesem v posmeh vsem skrbem in vsej žalosti. — „Saj še nisem na koncu, se bo že še videlo,“ je dejal ženi, in pri tem je vedno ostalo.

Radi so ga imeli ljudje, ker je bil tako vesel, tako prijazen in zabaven človek, poln moči in zdravega ognja. In s pomilovanjem

so zrlí zadnja leta nanj, ko ga je bolezen tako zelo napadala in mu jemala moči. A sedaj v vagonu — še nikdar ni bil tako miren, tako onkraj vsega, kar bi ga motilo in bolelo. Zdelo se mu je, da sedi visoko gori na svetlem oblaku, daleč od vsega sveta in se lahko giblje in ziblje v neko nevidno, skrivnostno in zagonetno daljo . . .

Zdelo se mu je, da je oni mladi fant še izza tistih let, ko je stopil pred vrata svoje poti in zrl poln zaupanja in pričakovanja v življenje. Kaj vse je hotel, kaj vse pričakoval! In kot mladi učitelj s Temenice je hotel delati za ljudstvo, da bodo šli krepkih korakov in žilave volje na pot med svet, da bodo ljudje, kakršnih ni več na svetu.

Tako je sklepal in sanjal o zlatih gradovih, o velikem delu, visokem cilju. Bridko se je nasmehnil, ko je videl, da ni tako, da ne bo on sejal rož na človeške poti. Čisto navadno je bilo, vse prav vsakdanje življenje vaškega učitelja. Naenkrat je pustil onega mladega fanta, ki je poln zlatih misli stal pred vrati življenja in je stopil na kamenito cesto, na kolovozno pot, ki je bila določena tudi njemu. Sramoval se je izpočetka, pa kaj — „Vsi delajo tako, komu se pač posreči doseči oni cilj? Same sanje, same sanje . . .“

In se je oženil. Visoko je sijalo solnce na zlato polje, brnelo je v ozračju, rdeči mak se je družil z rumenim klasjem. Vročina je zažigala rdečico na lice, zemlja je soplá vsa zdrava in bogata. Ob zlatem klasju je stala Žitnikova Manca, hči najbogatejšega kmeta v vasi. Cene Može, mladi učitelj, jo je pozdravil in obstal nehote ob njej. Manca je zardela, da ji je žametna rdečica pokrila vso mehko belo polt. Nasmehnila se je in stekla drobnih korakov za kozolec, odkoder je še dolgo skrivaje gledala na zaljubljenega Možeta. Ugajal ji je, pa kaj, ona je kmetiška, on pa, četudi učitelj — gospod je le . . . Leto pozneje je bila njegova žena, žena učitelja Možeta s Temenice. —

In potem? Spet je bilo vse tako vsakdanje, tako zelo vsakdanje . . .

Cene je pil, kregala sta se in živela ono življenje, ki zajame vse ljudi in jih objame v svojem naročju.

In Cene Može je časih tako zelo hrepenel po nečem nenavadnem, po nečem novem, svežem, neobrabljenem, še nikdar nobenemu človeku dodeljenem. Pa ni bilo vsega tega . . .

In ko je v vsej tej vsakdanjosti še zbolel, je postal nejevoljen in pil je, pil vsak dan, vsako noč. Manca je jokala, kesala se je, zakaj

ni ostala med žitnimi polji in mu očitala vso nesrečo. In tako je šlo vedno globlje, da se je že vsemu privadil, da si ni mogel misliti življenja drugačnega. Ves čas je ostal na Temenici; lasje so mu izpadali, brada sivela. Pa bil je šele v štirideselih letih... Naenkrat se je razsul svetel oblak, ozrl se je in zazeblo ga je do kosti . . .

„Kaj je to danes? Tako čudna tema je in v prsih me tako zelo zbada. — Da bi bil vsaj brž doma.“ —

Vlak je drdral, in v taktu koles je butala kri v Možetovi glavi. Zapazil je, da je sedel že precej časa ves sklonjen na klopi, nepremično zrl v tla, glavo globoko upognjeno, da se je brada razsipala po prsih v dolgih pramenih. Na nasprotni klopi sta smrčala dva moška, luč je motno brlela na stropu. Pogledal je ven, sama tema in noč, naslonil se je nazaj, pogledal na uro in zdelo se mu je, da bo zaspal. Spet ga je zazeblo, a potem ga je obšla neka omamljenost. Vse misli so mu naenkrat zastale, zaprl je oči in zaspal. Zateglo je zapiskala lokomotiva, kolesje je ropotalo, noč je bežala mimo črnih vozov . . .

II.

Čez kake pol ure pride sprevodnik v vagon in potrese Možeta za rokav. „Hej, gospod, kam se peljete?“

Može globoko zahrope, prime se za prsi in plašno pogleda krog sebe.

„Kaj — kaj je?“

„Kam se peljete, vprašam,“ je dejal sprevodnik in posvetil Možetu s svetilko v obraz. Ves bled je bil Može, oči globoko udrte in vodene.

„Na Temenico,“ je odgovoril zamolklo. —

„Na Temenico? — Saj smo že eno postajo naprej,“ je povzel začudeno sprevodnik. — Može je široko odprl oči in skočil kvišku.

„Kaj, že naprej smo? — Ej, vraga, kako je to mogoče?“

„Zaspali ste najbrž.“

„Da — da, spal sem. Katera postaja bo zdaj?“

V tem se je ustavil vlak in sprevodnik je odhajaje zaklical:

„Stopite tu dol, potem se peljete lahko zjutraj z vlakom nazaj.“

Može je stopil z vlaka in postal na postaji. —

„Kaj zdaj? — Sredi noči, enajst je že.“ Pa se je spomnil, da biva tu njegov nekdanji sošolec Tone Stenar. Lahko gre k njemu. Trudoma je stopal po kolovozni poti; zdajpazdaj ga je stresel mraz,

da se je trepetaje tesneje zavil v suknjo. Ob nizki hiši je obstal in potrkal na okno. „Hoj — hoj — Tone!“ je zavpil s slabim glasom. Okno se je odprlo in Tone je zagledal Možeta.

„Kdo pa je?“

„Jaz, Može s Temenice.“

„Kaj ti, Cene? — Čakaj, čakaj — takoj odprem!“ in hitro je odprl Stenar vrata in potegnil Možeta v vežo.

„Za boga vendar, kaj pa delaš v noči tu? In kaj ti je? Saj se ves treseš?“ ga je začudeno motril ob svetilki. —

„Nič, nič, Tone. Le kaj gorkega mi daj, zaspal sem v vagonu, pa sem se predaleč odpeljal. — Pa malo me zima trese — saj veš, nisem več korenjak, kot sem bil časih.“ —

Odšla sta v sobo. — Može si je slekel suknjo in se trudoma sesedel na stol tik peči. Tone ga je strahoma ogledoval in pripravljaval samovar.

„Precej, precej dobiš čaj. Saj veš, oženil se še nisem, pa ti skuham kar sam.“ —

„Prav si storil,“ je odgovoril Može.

„Kaj?“ je povzel Tone, pripravljaje čaj, „da se nisem oženil?“ —

„Da, da!“

„Ha — ha — vidiš?“ se je zasmel Tone. „Vedno sem dejal, čemu si vlačiti še večje siromaštvo na glavo! Saj še sam komaj izhajam. Prav sem storil, prav — vem to, in masikateri moj sošolec mi je že zavidljivo dejal, da sem pravo pogodil, da sem še sam. — O prav, prav je tako. Če trpim, jaz trpim, če pijem, komu škoduje, kdo je revež? Jaz in samo jaz! Tako pa tiste večne komedije z družino . . . Pa Cene — poglej no — kaj pa ti je vendar?“ je plašno priskočil k Možetu, ki je zlezal v dve gubi in sunkoma pokašljeval in se prijemal za glavo. Privzdignil je oči in dejal tiho:

„Eh, vrag je to, vidiš, Tone — takale smola, biti bolan in služba in devet otrok. — Pa še vsi majhni, jaz pa, saj me vidiš, jaz pa takle. — Da bi ne bilo nikdar tako, kakor je —“ zamahnil je z roko in se naslonil nazaj. —

Tone mu je dal čaja in ga potrepal po rami:

„Ne, ne, kaj obupuješ! Zima je, pa noč in vožnja in mesto zdelata človeka. Jutri boš pa spet zdrav in dober.“

„Misliš? I, saj menda res. Takole postaren sem časih, pa mevžast kakor devetdesetleten dedec . . . Dober čaj je to, dobro mi dene, kako to pogreje po žilah, kar vroče mi bo.“ Srebal je čaj in molčal.

„Potem pa pojdeš v posteljo tamle, jaz pa ležem na zofo. Jutri zjutraj pa greš spet lahko dalje.“

„Da, da,“ je odgovoril Cene. „Manca se bo skrbela, pa kaj hočem. Ta vražji spanec me je ukanil.“ Začela sta se odpravljati k počitku, kajti Tone je opazil, da je Može slab, zelo slab, in skrbelo ga je, kaj bo jutri z njim; zato ga ni izpraševal dalje in mislil si je, da v jutru pokliče zdravnika, če ne bo drugače.

Zunaj pa je sijalo svetlo nebo polnih zvezd in sneg je blestel kakor mramorna plan . . .

Može je poskušal zaspati, pa ni šlo. Kakor bi mu zastali možgani, vsa prazna je bila glava, kašelj ga je dušil in srce mu je tolklo hitreje in hitreje. Začelo ga je skrbeti, kaj bo. Odeval se je in zavijal, pa treslo ga je spet kakor prej zunaj. Vso noč ni zatisnil očesa; strmo je gledal v temo, in plašne sence in zmedene misli so se podile krog njega. „Menda sem se tako prehladil ali kali,“ je mislil. „In kako pridem domov? Kaj bo Manca, če me sploh ne bo. Da bi ji le kdo mogel sporočiti, kje sem in kako je z menoj. In zdaj tu sredi zime . . . ej, časih smo pa tako peli.“ Trudno se je nasmehnil. „Ravno tale Tone, kak poskočen fant je bil to! Še zdaj je postaven in košat. Jaz pa takole . . . kako smo vriskali in trkali s kozarci, pa zaplesali smo. — Tone je igral tako 'dobro na harmoniko tam pri Žitniku. Pa Manca, ej, veselo je bilo časih, kaj pa zdaj? — Konec? Menda vendar še ne, kdo bo pa preskrbel otroke? Zakaj se nisem bolj brigal zanje? Pa kako, ta borna plača, tako življenje! Seveda pil sem malo preveč . . . ali naj ne imam nič dobrega zase? Saj sem bil dovolj prestradal v dijaških letih! Pa da bi še te pijačice ne bil imel, tega bornega veselja ne? — Ah, kako me to zbada in zbada . . . Bogve, če zna Tone še na harmoniko, kar poklical bi ga. — Tone!“ ga je nalahno poklical. Tone se je obrnil in dejal: „Kaj, ti kličeš, Cene? Kaj pa je?“

„Eh, nič — ali še igraš harmoniko?“

„Kaj pa ti ta pride na misel?“

„Tako, tako . . . Sicer pa ni nič, le spi.“

Toneta je spet zaskrbelo, pogledal je na okno. Danilo se je že. „Kako pa ti je, Cene?“

„O, imenitno, zaspal bom.“

In res je dremal in na pol bdel, ni vedel li sanja vse to, ali je vse res. Zlate njive, širni travniki, vesele družbe, Manca, otroci, petje in neznansko vpitje, vse to se je kar mešalo v glavi in časih je zastokal in zahropel, da je Toneta spreletel mrz. „Po zdravnika

pojdem," je dejal potihoma in skrivaje odšel. „Domov s tem vlakom tako še ne pojde, preslab je," je govoril sam zase in hitro stopal po zmrzli poti.

Može pa se je premetaval po postelji, da je škripala in ječala in čudna groza ga je spreletavala. Naenkrat se mu je zazdelo, da je butnil ob velikanski visoki zid, se zgrudil pred njim in zajokal. Pogledal je naokrog in ni vedel, kje je. „Manca," je dejal s tihim glasom, „Manca, tam je za obleko in predpasnik, kakor si naročila. Lepo sem izbral, vseč ti bo in Anki. Drugič pa še za Joška in Angelco . . . Kaj je, zakaj jokaš, Manca . . . ? Da sem slab, praviš? Čakaj, samo malo si oddahnem. Veš, tisti zaspanec me je ukanil. Pa zapri okno, zapri, tako piha.“ Kašelj ga je napadel, kri je pordečila odejo . . . „Tako, tako, lepo bo zdaj, gorko je, tako gorko . . .“

Ko se je vrnil Tone z zdravnikom, sta ga našla vsega v krvi. „Kap ga je zadela," je dejal zdravnik, „pa mrtev še ni. Sporočiti moramo domov.“

III.

O belem dnevu so se pomikale sani počasi in žalostno proti Temenici. Ljudje so brž raznesli novico, da je temeniškega učitelja zadelo božje. Vrbe so stale gole ob travnikih, Manca je jokala z otroci doma in čakala moža. Ko so ji bili sporočili nesrečo, je kakor vsa neumna, glasno jokaje in napol oblečena tekla po snegu in klicala ljudi na pomoč. Nič ni vedela, kaj bi in kako bi. Slednjič so dobili sani, da so šli po Možeta. Vso pot se ni nič zavedel, tiho je dihal in časih nalahno zastokal.

Doma je ležal še ves dan in vso noč brez zavesti. Drugi dan proti poldnevu pa je odprl oči, se ozrl po otrokih, ki so plašno zrli na očeta, s široko odprtimi očmi, da so jim solze kar tekle po licih. Manca je držala najmlajšo, Angelco, v naročju, in ta se je smejala in veselo mahala z debelimi ročicami. Može jo je pogledal, pokazal z očmi nanjo in dejal trudno in težko: „Ta me ne bo poznala. Spet je zaprl oči, potem jo še enkrat pogledal in dejal: „In vsi drugi? Ti — Manca.“ Zasopel je globoko, v zvoniku je udarila ura dvanajst in umrl je . . .

